

**ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Ιωάννου Γενναδίου 14 (115 21)**

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ

ΒΑΣΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΤΗΣ ΕΥΘΑΝΑΣΙΑΣ

6.11.2002

A. Θέση τοῦ προβλήματος

1) Στις 28 Νοεμβρίου 2000, ἡ Ὁλλανδικὴ Βουλὴ ἀποφάσισε τὴν νομιμοποίησιν τῆς εὐθανασίας. Στις 16 Μαΐου 2002, ἡ εὐθανασία ἀποποινικοποιήθηκε καὶ στὸ Βέλγιο. Μὲ τὶς δυὸ αὐτὲς χώρες συμπορεύεται καὶ ἡ Αὐστραλία καὶ ὀρισμένες πολιτεῖες τῶν ΗΠΑ. Τὰ τελευταῖα χρόνια ὅλο καὶ περισσότερο συζητεῖται τὸ θέμα στὰ νομοθετικὰ σώματα, στὶς ἀρμόδιες ἐπιτροπές, στὰ μέσα μαζικῆς ἐνημερώσεως, σὲ συνέδρια, δημόσιους διαλόγους κ.λπ.

Ἦδη δημιουργεῖται ἓνα θέμα ποὺ ὡς τώρα δὲν ἀπασχολοῦσε τὴν ἐπικαιρότητα, ἡ κλινικὴ καθημερινότητα τὸ φέρνει διαρκῶς στὸ προσκῆνιο καὶ διαγράφεται σαφὴς κίνδυνος ἀμβλύνσεως τῶν συνειδήσεων καὶ ἀλλοιώσεως τῶν ἠθικῶν κριτηρίων. Συχνὰ οἱ εὐαίσθησις τοῦ κόσμου κατευθύνονται σὲ μίαν λογικὴ καὶ ἀντίληψιν ποὺ ἀπαιτεῖ -ἢ στὴν καλύτερη περίπτωσιν δικαιολογεῖ- τὴν νομικὴ κατοχύρωσιν τῆς εὐθανασίας, ἔστω καὶ ἂν ἐπὶ τοῦ παρόντος οἱ περισσότερες κοινωνίες καὶ συντεταγμένες πολιτεῖες ἀντιδροῦν στὴν καθιέρωσίν της.

2) Ἐπειδὴ εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ μιὰ τέτοια πράξις νομιμοποιεῖται καὶ ἐπειδὴ ἡ σύγχρονὴ κοινωνικὴ ἀντίληψιν, μὲ τὸν νοσηρὸ ὀρθολογισμό ποὺ τὴν διακατέχει, εὐκόλα θυσιάζει στὸν βωμὸ τοῦ εὐδαιμονισμοῦ καὶ τοῦ στενοῦ συμφέροντος τὸν σεβασμὸ στὴν ζωὴ καὶ στὸν θάνατο, ἡ ἀνάγκη ἐκφορᾶς λόγου ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐπιτακτικὴ.

3) Μὲ τὸν ὄρο εὐθανασία, ἐννοοῦμε τὴν μὲ τὴ βοήθεια τρίτου, μὲ ἐνέργεια ἢ παράλειψιν (ἐνεργητικὴ ἢ παθητικὴ) ἐπίσπευσιν τοῦ θανάτου ἐνὸς ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ὑποφέρει ἢ πρόκειται νὰ ὑποφέρει ἀπὸ μίαν ἀνίατη καὶ ἐπώδυνη ἀσθένεια, διατηρεῖ ἢ ὄχι τὴ συνείδησίν του καὶ ἔχει ἐκφράσει ὁ ἴδιος τὴν ἐπίμονη ἐπιθυμίαν του νὰ διακοπεῖ ἡ ζωὴ του.

B. Ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος στὴν Ὀρθόδοξὴ θεολογία καὶ παράδοσιν

4) Ἡ ζωὴ μας ἀποτελεῖ ὑπέρτατο δῶρον τοῦ Θεοῦ, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ ὁποῖου βρίσκονται στὰ χέρια Του καὶ μόνον· «ἐν χειρὶ Θεοῦ πνεῦμα παντὸς ἀνθρώπου» (Ἰωβ

ιβ' 10). 'Αποτελεί τὸν χῶρο μέσα στὸν ὁποῖο βρίσκει τὴν ἔκφρασή του τὸ αὐτεξούσιο, συναντᾶται ἢ χάρις τοῦ Θεοῦ μετὰ τὴν ἐλεύθερη βούληση τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπιτελεῖται ἡ σωτηρία του.

Κάθε προσπάθεια νὰ προσδιορίζονται τὰ ὅρια τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη καὶ μόνον βούληση, σκέψη, ἀπόφαση ἢ ἰκανότητα ἀπογυμνώνει τὴν ζωὴ ἀπὸ τὴν ἱερότητά της.

5) Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη κατὰ χάριν ἀθάνατος. Ἡ ἀθανασία εἶναι ἡ φυσικὴ του κατάσταση. Διὰ τῆς ἁμαρτίας ὅμως εἰσῆλθε στὸν κόσμον ὁ πόνος, ἡ φθορὰ καὶ ὁ θάνατος. Τελικὰ, ὁ θάνατος ἐπετράπη ἀπὸ τὸν Θεό, «*ἵνα μὴ τὸ κακὸν ἀθάνατον γένηται*».

6) Ἡ βιολογικὴ ζωὴ δὲν προσδιορίζει ὀλόκληρη τὴν πορεία τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ μετὰ σῶμα καὶ ψυχὴ ποὺ βρίσκονται σὲ ἀρραγῆ ἐνότητα, τὴν ὁποία ὅμως διασπᾷ τὸ γεγονός τοῦ θανάτου. Μετὰ τὸν θάνατο, τὸ μὲν σῶμα διαλύεται, ἡ δὲ ψυχὴ διατηρεῖται γιὰ νὰ ἐνωθεῖ ἐκ νέου μετὰ τὸ ἀναστημένο πλέον σῶμα.

7) Ἡ μεγάλη σπουδαιότητα τῆς παρουσίας ζωῆς κρίνεται σὲ συνάρτηση μετὰ τὴν δυνατότητα θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ λυτρώσεώς του διὰ τῆς μετανοίας. Χωρὶς πνευματικὴ ζωὴ, ἡ διατήρηση τῆς βιολογικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου χάνει τὴ σπουδαιότητά της· στερεῖται νοήματος καὶ ἀνακυκλώνει τὸν θάνατο.

8) Ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴ στιγμὴ τῆς συλλήψεώς του ἔρχεται σὲ ἐπαφὴ μετὰ τὴν ἐμπειρία τοῦ θανάτου, ἄλλοτε μετὰ τὶς μορφολογικὰς ἀλλαγὰς τοῦ σώματος λόγω ἡλικίας, ἄλλοτε μετὰ τὴν ἀσθένεια, ἄλλοτε μετὰ τὴν ἀπώλεια ἀγαπητοῦ προσώπου. Ὁ θάνατος ὅμως καὶ οἱ συνέπειές του ὑπερβαίνονται διὰ τοῦ Χριστοῦ, ὁ Ὅποιος μετὰ τὸν θάνατό Του νίκησε τὸν θάνατο («*θανάτω θάνατον πατήσας*»).

9) Ὁ θάνατος εἶναι ἓνα γεγονός ποὺ συνδέεται ὄχι μόνον μετὰ τὸ τέλος τῆς βιολογικῆς ζωῆς ἀλλὰ καὶ μετὰ ὀλόκληρη τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ζωὴ ἐπεκτείνεται καὶ μετὰ τὸν βιολογικὸ θάνατο, ὁ τρόπος μετὰ τὸν ὁποῖο κανεὶς ζεῖ καὶ πεθαίνει ἔχει συνέπεια στὴν αἰώνια κατάστασή του.

10) Ἡ σύγχρονη κοσμικὴ ἀντίληψη προσεγγίζει τὸν θάνατο σὲ σχέση μετὰ τὴν εὐθανασία ὡς δικαίωμα καὶ ὄχι ὡς γεγονός ποὺ ὑπερβαίνει τὸν ἄνθρωπο· ὡς κάτι ποὺ ὁ χρόνος του μπορεῖ νὰ ἐπιλέγεται καὶ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ ὄχι ὡς κάτι ποὺ ἀποκλειστικὰ προσδιορίζεται ἀπὸ τὸν Θεό. Ὁ σεβασμὸς στὸ θεόδοτο δῶρο τῆς ζωῆς ἀπαιτεῖ καὶ τὴν μετὰ τὸν τρόπο προστασία της, πράγμα ποὺ μεταφράζεται ἀφ' ἐνὸς μὲν σὲ προσπάθεια διατηρήσεώς τῆς ποιότητός της, ἀφ' ἑτέρου δὲ σὲ ἐπιδίωξιν παρατάσεως τῆς διάρκειάς της. Κατὰ τὴν χριστιανικὴ διδασκαλία, ἡ διάρκεια τῆς ζωῆς καὶ ἡ στιγμὴ τοῦ θανάτου μετὰ κανέναν τρόπο δὲν προσδιορίζονται ἀπὸ ἀνθρώπινα δικαιώματα.

Γ. Ἡ σημασία τοῦ πόνου

11) Ἡ Ἐκκλησία ἀναγνωρίζει μὲ συμπάθεια τὴν ἀσθένεια τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Γι' αὐτὸ καὶ πάντοτε ἀγκαλιάζει τοὺς ἀσθενεῖς, πάσχοντες καὶ πονεμένους, φιλόανθρωπα ζητεῖ τὴν ἀπαλλαγὴ «ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς, κινδύνου καὶ ἀνάγκης», εὐχεται τὰ τέλη τοῦ ἀνθρώπου νὰ εἶναι «ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικά», ἐνίοτε δὲ προσεύχεται καὶ γιὰ τὴν ἀνάπαυση τῶν ὀδυνωμένων (εὐχὴ εἰς ψυχορραγοῦντα).

12) Παρὰ ταῦτα, πίσω ἀπὸ τὸν πόνο διακρίνει καὶ μία εὐλογία. Ὁ πόνος στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ, ὅπως καὶ κάθε δοκιμασία, εἶναι «συνεργὸς πρὸς σωτηρίαν» καὶ ἐνίοτε «κρείττων καὶ αὐτῆς τῆς υἱείας» κατὰ τὸν ἅγιος Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ (ΕΠΕ, Θεσσαλονίκη 1985, τ. 9. σελ. 264). Ὁ φυσικὸς, ὅπως καὶ ὁ ὑπαρξιακὸς πόνος, εἶναι εὐεργετικὸς γιατί ἀνοίγει τὰ ὄρια τῆς υπάρξεως· θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσει μέσο ἀσκήσεως στὴν ταπείνωση, τὴν ὑπομονὴ καὶ τὴν ἀγάπη, οἱ δὲ προκλήσεις του ἀφορμὲς προετοιμασίας γιὰ τὴν αἰωνιότητα.

13) Τὸν πόνο δὲν τὸν ἐπιδιώκουμε καί, ὅταν μᾶς συμβαίνει, προσπαθοῦμε μὲ κάθε τρόπο νὰ τὸν ἀντιμετωπίσουμε. Στὴν περίπτωση ὅμως ποὺ ἐπιμένει ἢ εἶναι ἀθεράπευτος, ἢ μετὰ πίστεως ὑπομονὴ καὶ ἐγκαρτέρηση ἀποβαίνει ἰδιαίτερα ἐνισχυτικὴ καὶ ὠφέλιμη. Ἡ θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ λειτουργία τοῦ πόνου ἐξαρτᾶται σημαντικὰ ἀπὸ τὴν προσωπικὴ τοποθέτηση τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντί του. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ νὰ μάθει κανεὶς νὰ ὑπομένει ἀκόμη καὶ τὶς δυσκολότερες καταστάσεις τῆς ζωῆς ἀποτελεῖ τὴν καλύτερη προετοιμασία ἀντιμετώπισής του.

Δ. Ἱατρικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ πόνου

14) Ἡ σύγχρονη ἱατρικὴ ἐπιστῆμη εἶναι σὲ θέση, μὲ ὀρθὴ ἀναλγητικὴ ἀγωγή, νὰ ἀντιμετωπίσει μὲ ἐπιτυχία καὶ σὲ μεγάλο βαθμὸ τὶς περισσότερες μορφὲς πόνου. Γιὰ τὸν λόγο αὐτόν, ἡ ἐπιστημονικὴ κατάρτιση καὶ ἐνημέρωση τῶν ἱατρῶν εἶναι ἐπιβεβλημένες. Παράλληλα ὅμως, ἡ παρηγορητικὴ φροντίδα τοῦ ἱατρονοσηλευτικοῦ προσωπικοῦ, ὅπως καὶ ἡ συμπαράσταση τῶν συγγενῶν καὶ φίλων, εἶναι ἀνεκτίμητες γιὰ τὴν ἐκ μέρους τοῦ ἀσθενοῦς ἀντιμετώπιση τῶν πόνων του.

15) Στὶς περιπτώσεις ποὺ ὁ ἀσθενὴς δὲν ἀνταποκρίνεται στὰ θεραπευτικὰ σχήματα, καλὸ εἶναι νὰ χορηγοῦνται φάρμακα ἡρεμῆσεως. Ἡ ἀγάπη ἐπιβάλλει τὴν μὲ κάθε τρόπο ἀνακούφιση τοῦ ἀσθενοῦς, ὁ ὁποῖος δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ταλαιπωρεῖται στερούμενος τὴν ἀπαραίτητη καταστολή. Ἴσως εἶναι καλύτερα νὰ περάσει ἀπὸ τὸν ὕπνο στὸν θάνατο.

Ἡ Ἐκκλησία χαιρετίζει καὶ εὐλογεῖ τὶς προσπάθειες τῶν ἱατρῶν, οἱ ὁποῖοι διὰ μέσου τῆς θεραπείας ποὺ ἐφαρμόζουν ἀνακουφίζουν τοὺς πόνους τῶν ἀσθενῶν ἕως τὴν τελευταία στιγμὴ τῆς παρουσίας ζωῆς τους.

E. Συνέπειες τής σύγχρονης ιατρικής τεχνολογίας

16) Ἡ σύγχρονη ιατρική τεχνολογία ἔχει καθοριστικά συντελέσει στήν ἀντιμετώπιση τῶν ποικίλων ἀσθενειῶν. Παράλληλα, ὅμως, ἔχει καταστήσει τήν ιατρική ἔντονα παρεμβατική, μέ ἀποτέλεσμα οἱ ἀσθενεῖς συχνά νά ὀδηγοῦνται σέ καινοφανεῖς, καθαρῶς ιατρογενεῖς καταστάσεις, πού ὀδηγοῦν σέ πρωτόγνωρα διλήμματα καί ἀπολήγουν σέ ἀναπάντητα ἐρωτήματα.

17) Οἱ τραγικές καταστάσεις προβληματικῆς ζωῆς πού προκαλοῦν σήμερα οἱ ἐξελίξεις στόν χῶρο τῆς ιατρικῆς θέτουν ἀπό μόνες τους ἐπί τάπητος τὸ ἐρώτημα ὄχι μόνον ἂν ἐπιτρέπεται νά συντομεύσουμε κάποιου τή ζωή, ἀλλά καί ἂν εἶναι ὀρθό νά παρεμποδίζουμε τόν θάνατό του. Ἡ ιατροφαρμακευτική τεχνολογία δέν παρατείνει μόνον τή ζωή, ἀλλά ἐνίοτε καί τήν διαδικασία τοῦ θανάτου.

18) Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, παρά τήν ἐντυπωσιακή πρόοδο τῆς διαγνωστικῆς καί προβλεπτικῆς ιατρικῆς, ποτέ κανεῖς δέν μπορεῖ νά εἶναι ἀπόλυτα βέβαιος γιά τόν ἀθεράπευτο χαρακτήρα μιᾶς ἀσθένειας ἢ τὸ ἀνίατο μιᾶς καταστάσεως. Ὑπάρχουν πάντοτε περιθώρια πιθανοῦ λάθους στήν ιατρική ἐκτίμηση ἢ κάποιας ἀπροσδόκητης ἔκβασης τῆς ἀσθένειας ἢ ἀκόμη καί κάποιας θαυματουργικῆς ἐξέλιξης.

ΣΤ. Ἡ ιατρική ἀποστολή

21) Ὁ βαθύτερος λόγος πού στίς μέρες μας ἡ εὐθανασία ἀπασχολεῖ τόσο τήν ἐπικαιρότητα καί προκαλεῖ πρωτοφανῆ κινητικότητα εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἔχει ἐπικρατήσει μία καθαρὰ ὑλιστική, ἐφήμερη καί εὐδαιμονιστική ἀντίληψη καί πρακτική, ἡ ὑγεία ἔχει ἀποκτήσει ἔντονα οἰκονομικὸ χαρακτήρα καί ὁ ἄνθρωπος νοεῖται καθαρῶς μηχανιστικά καί ἐφήμερα.

22) Ἡ σύγχρονη καταναλωτική κοινωνία βλέπει τὰ ἄτομα πού βρίσκονται σέ νόσο τελικοῦ σταδίου ὡς ἄσχετα μέ τήν παραγωγή καί τήν κατανάλωση, ἀσύμφορα στήν πρόοδο καί ἐξέλιξη τοῦ συστήματος καί ἐμπόδιο στήν ἄνεση καί εὐδαιμονία των ὑπολοίπων. Γιά τόν λόγο αὐτόν καί ἡ προθυμία συμπαραστάσεως ἀπό μέρους τῆς εἶναι περιορισμένη.

23) Παράλληλα, δέν μποροῦμε νά ἀγνοήσουμε καί τήν ὕπαρξη ψυχολογικῶν αἰτίων πού ὀδηγοῦν κάποιον σὸ νά ζητήσει εὐθανασία. Τέτοια συνήθως εἶναι: ἡ ἀπόγνωση λόγω τῆς φυσικῆς δυσφορίας, ἡ δειλία μπροστὰ στόν φυσικὸ πόνο, ἡ ἀπογοήτευση ἀπὸ τήν ἐξασθένηση τῶν φυσικῶν δυνάμεων καί ὁ φόβος ὅτι ἀποτελεῖ βάρος γιά τοὺς οἰκείους του.

24) Ἄν ὁ ἀσθενὴς διαπίστωνε ὅτι ἓνα ἀπὸ αὐτὰ ἢ καί ὅλα ἀπαλύνονται μέ τήν ἀγάπη καί τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ιατρονοσηλευτικοῦ προσωπικοῦ καί τῶν συγγενῶν καί φίλων του, πολὺ δύσκολα θὰ ὀδηγεῖτο στήν ἐπιλογή τῆς εὐθανασίας. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀποτελεῖ ἔμμεσο ἔλεγχο τῆς σύγχρονης κοινωνίας.

25) Τὸ αἶτημα τῆς εὐθανασίας προέρχεται συνήθως ἀπὸ ἄτομα ποὺ βρίσκονται σὲ κατάσταση καταθλίψεως. Αὐτὸ σημαίνει πρῶτον μὲν ὅτι οἱ συνθήκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἐκφράζεται ἡ ἐπιθυμία γιὰ εὐθανασία εἶναι τέτοιες ποὺ δὲν ἐγγυῶνται τὴν νηφαλιότητα τοῦ αἰτοῦντος, κατὰ δεύτερο δὲ λόγῳ ὅτι, μὲ τὴν κατάλληλη ὑποστήριξη, συμπαράσταση καὶ ἐνδεχομένως ψυχοθεραπευτικὴ ἀγωγή, τὰ ἴδια ἄτομα θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ ἐκφράσουν διαφορετικὲς ἐπιλογές γιὰ τὸ μέλλον τους.

Ἡ ἀνίατη καὶ ἐπώδυνη ἀσθένεια ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς ψυχικῆς ἰσορροπίας τοῦ ἀσθενοῦς σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε θὰ μπορούσαμε νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον ὁ ἀσθενὴς νὰ ἐκφράσει τὴ βούλησή του μὲ διαύγεια σκέψεως ἢ εὐθυκρισία.

Η. Κοινωνικὲς συνέπειες τῆς εὐθανασίας

26) Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς εὐθανασίας παρέχει ἐξουσίες στοὺς ἰατροὺς καὶ τοὺς συγγενεῖς πέραν, αὐτῶν ποὺ τοὺς ἀνήκουν, μὲ ἀνεξέλεγκτες συνέπειες. Ἀπὸ τὸν ἰατρὸ ἐξαρτᾶται ἡ περιγραφὴ τῆς καταστάσεως τοῦ ἀσθενοῦς. Ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς, τῶν ὁποίων τὰ κίνητρα θὰ μπορούσε ἐνίοτε νὰ εἶναι ἀμφιβόλου ποιότητος, ἐξαρτᾶται ἡ ἀπόφαση. Ὁ χαρακτήρας τους, ἡ νοοτροπία, ἡ διάθεση τῆς στιγμῆς, ἡ φιλοσοφικὴ καὶ θρησκευτικὴ τοποθέτησή τους, ἡ ἀκόμη καὶ προσωπικὰ συμφέροντα, θὰ μπορούσε νὰ παίξουν καθοριστικὸ ρόλο στὴν ἀπόφαση κάποιου νὰ ζητήσῃ τὴν συντόμευση τῆς ζωῆς του.

27) Ὁ ρόλος τοῦ ἰατροῦ, ὅπως ὡς τώρα τὸν γνωρίζουν οἱ κοινωνίες μας, εἶναι αὐτὸς τοῦ ἀνεκτίμητου συμπαραστάτη στὸν ἀγῶνα γιὰ ὑγεία καὶ ἐπιβίωση. Ἡ ἐνεργὸς ἀνάμειξή του στὴ διαδικασία ἐπισπεύσεως τοῦ θανάτου, ἀκόμη καὶ ἀπὸ συμπόνοια, καίρια τραυματίζει τὶς σχέσεις ἰατροῦ - ἀσθενοῦς καὶ ἀλλοιώνει τὴν ἀξία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ὡς ὕψιστου ἀγαθοῦ.

28) Τὸ λεγόμενον «δικαίωμα στὸν θάνατο», ποὺ ἀποτελεῖ τὴ νομικὴ κατοχύρωση τῆς εὐθανασίας, θὰ μπορούσε νὰ μετεξελιχθεῖ σὲ ἀπειλή τῆς ζωῆς τῶν ἀσθενῶν ἐκείνων ποὺ ἀδυνατοῦν νὰ ἀνταποκριθοῦν οἰκονομικὰ στὶς ἀπαιτήσεις τῆς θεραπείας καὶ νοσηλείας τους. Ἡ αὐτονομία μας περιορίζεται ἀπὸ τὸ ὅτι εἴμαστε κοινωνικὰ ὄντα.

29) Ἀνοίγοντας οὐσιαστικὰ τὴ δίοδο πρὸς τὴν εὐθανασία, ἀφ' ἑνὸς μὲν διευκολύνονται σχέδια ἀνόμων συμφερόντων, ἀφ' ἑτέρου δὲ καλλιεργεῖται μία ρατσιστικὴ καὶ εὐγονικὴ λογικὴ, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία προτιμῶνται οἱ ὑγιεῖς, οἱ νέοι, οἱ εὐκατάστατοι καὶ οἱ πετυχημένοι. Ἡ ἀπὸ τὴν κοινωνία ἀντιμετώπιση τοῦ πλησίον μόνο μὲ τὴ λογικὴ καὶ τὴν ἠθικὴ τῶν ἐπιτροπῶν, τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ χωρὶς τὴν ἐν Χριστῷ ἀγάπη ὀδηγεῖ στὸν εὐτελισμὸ τοῦ ἀνθρώπου.

30) Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς εὐθανασίας σὲ ὀρισμένα κράτη δημιουργεῖ τὸν κίνδυνο ἄμεσων παρενεργειῶν καὶ προβλημάτων σὲ ἄλλα κράτη, ἕνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι ἡ λεγομένη «ἐμπορία τοῦ θανάτου», μὲ τὴ μεθόδευση παράνομης διακινήσεως ὄσων ἐπιθυμοῦν τὴν εὐθανασία (περίπτωση Ὁλλανδίας καὶ Ἑλβετίας).

Θ. Νομικές παρατηρήσεις για την ζωή

31) Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἀπόλυτο χαρακτήρα καὶ ἡ βασικὴ ἔκφρασή της ποὺ εἶναι ἡ ἀνθρώπινη ζωή προστατεύεται ἀπόλυτα, δηλαδή ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ποιότητά της καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν βούληση τοῦ φορέα της. Μὲ ἄλλα λόγια, δικαίωμα αὐτοδιαθέσεως τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς δὲν ἀναγνωρίζεται.

Τὸ τεκμηριώνουν αὐτὸ διατάξεις ὅπως αὐτὲς ποὺ τιμωροῦν τὴν συμμετοχὴ (παρακίνηση ἢ βοήθεια) σὲ αὐτοκτονία (ἄρθρο 301 τοῦ Π.Κ.) ἢ τὴν ἀνθρωποκτονία ἐν συναινέσει τοῦ ἀνιάτως πάσχοντος (ἄρθρο 300 Π.Κ.), καθὼς ἐπίσης ἐκ τοῦ ὅτι ἡ συναίνεση τοῦ παθόντος σὲ ἐπικίνδυνη ἢ βαρεῖα σωματικὴ βλάβη δὲν αἶρει τὸ ἀξιόποινο.

32) Ἡ τυχὸν ἀναβάθμιση σὲ ἰσότημη βάση τοῦ δικαιώματος αὐτοδιαθέσεως ὡς ἐκφράσεως τοῦ δικαιώματος ἐπὶ τῆς προσωπικότητος θὰ προκαλέσει ἐνδεχομένως ρωγμὴ στὸ σύστημα ἀπόλυτης προστασίας τῆς ζωῆς καὶ θὰ ἀνοίξει κάποια θύρα εἰσόδου αὐτοτελῶν δικαιωμάτων καὶ ἄλλων φορέων, ὅπως π.χ. τῶν συγγενῶν (καὶ ποιῶν;) ἢ τοῦ ἱατροῦ, ὅταν τὸ δικαίωμα αὐτοδιαθέσεως δὲν λειτουργεῖ.

33) Ἡ εὐθανασία τοῦ «θνήσκοντος» δηλαδή ἡ ἐπίσπευση τοῦ ἀναμενόμενου θανάτου, ἂν νομοθετηθεῖ, θὰ ἀποτελέσει ἐφαλτήριο καὶ γιὰ τὴν νομιμοποίησή της εὐθανασίας τοῦ «ἀνιάτως πάσχοντος», τοῦ ὁποῦ τοῦ τέλους δὲν εἶναι ἐγγύς. Στὴν περίπτωση αὐτὴν, ἡ πολιτεία ἐμπλέκεται σὲ ἀξιολογικὲς κρίσεις καὶ ἐπιλογὲς γιὰ τὴν ἀξία τῆς δεδομένης ζωῆς.

34) Ὁ ποινικὸς κώδικας τῆς Ἑλλάδος θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς καλύτερους καὶ πληρέστερους στὴν Εὐρώπη. Τὰ ἄρθρα 300 καὶ 301 τοῦ Π.Κ. θὰ μπορούσαν, ἐπὶ τοῦ παρόντος, νὰ ἀποτελέσουν ἱκανοποιητικὸ ὁδηγὸ γιὰ κάθε περίπτωση εὐθανασίας.

35) Ἡ ἔνσταση συνειδήσεως τοῦ κάθε ἱατροῦ στὸ «ἐπίμονο καὶ σπουδαῖο» αἴτημα τοῦ ἀσθενοῦς γιὰ εὐθανασία εἶναι ἀπαραβίαστη. Τὸ λεγόμενο δικαίωμα στὴ ζωή κάποιου δὲν μπορεῖ νὰ ὀδηγεῖ στὴν ἀπαίτηση νὰ φονευθεῖ ἀπὸ τὸν ἱατρό του.

Ι. Ἡ πρόταση τῆς Ἐκκλησίας

36) Βαθύτερα πνευματικὰ αἴτια ποὺ ὀδηγοῦν σὲ μιὰ θετικὴ στάση ἔναντι τῆς εὐθανασίας εἶναι συνήθως ὁ ἄκρατος ὕλισμός, ἡ πνευματικὴ ἀπογύμνωση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἔλλειψη πίστεως ἢ ἡ ἄρνηση τοῦ Θεοῦ, ἡ θεώρηση τοῦ πόνου καὶ τῆς ἀσθένειας ὡς ἀτυχίας ἢ ἀδικίας, ἡ ἀποϊεροποίηση τῆς ζωῆς, ἡ διασύνδεσή της μόνο μὲ τὴν ἐξωτερικὴ ὁμορφιὰ καὶ τὴ φυσικὴ καὶ οἰκονομικὴ εὐρωστία καὶ ἡ θεώρηση τοῦ θανάτου ὡς μοιραίου κοινωνικοβιολογικοῦ συμβάντος καὶ ὄχι ὡς ἐνδιάμεσου σταδίου τῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου.

Σὲ μιὰ τέτοια κοινωνία, οἱ ἔννοιες θυσία, ὑπομονή, ἀπαντοχὴ καὶ ἐγκαρτέρηση εἶναι ἄγνωστες, ἐνῶ οἱ ἔννοιες ἔλεος, συμπόνια καὶ εὐσπλαγχνία εἶναι παρερμηνευμένες.

37) Ἡ εὐθανασία, ἐνῶ δικαιολογεῖται κοσμικῶς ὡς «ἀξιοπρεπὴς θάνατος», στὴν ἐνεργητικὴ τῆς μορφῆς, ἀποτελεῖ ὑποβοηθούμενη αὐτοκτονία, δηλαδή συνδυασμὸ φόνου καὶ αὐτοχειρίας. Γιὰ τὸν λόγο αὐτόν, εἶναι παρακμιακὸ κοινωνικὸ φαινόμενο ἀπαξίωσης τοῦ ἀνθρώπου.

38) Οἱ στιγμὲς τῆς ζωῆς μας ποὺ συνδέονται μὲ τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς, ὅπως καὶ αὐτές τῆς ἀδυναμίας, τοῦ πόνου καὶ τῶν δοκιμασιῶν μας, ἐγκρύπτουν μιὰ μοναδικὴ ἱερότητα καὶ ἀποτελοῦν μυστήριον ποὺ ἀπαιτεῖ ἰδιάζοντα σεβασμὸ ἐκ μέρους τῶν συγγενῶν, τῶν ἰατρῶν, τῶν νοσηλευτῶν καὶ τῆς κοινωνίας ὁλόκληρης. Οἱ στιγμὲς αὐτές, ἂν ἀντιμετωπισθοῦν πνευματικὰ καὶ μὲ προσευχὴ, διευκολύνουν τὴν ταπείνωση καὶ τὴν ἀναζήτησιν τοῦ Θεοῦ καὶ προσφέρουν στὸν ἄνθρωπον τὴν ἐμπειρία τῆς θεϊκῆς χάριτος καὶ τοῦ θαύματος.

39) Οἱ ἴδιες στιγμὲς εὐνοοῦν τὸν σύνδεσμον τῶν ἀνθρώπων, τὴν ἀνάπτυξιν κοινωνίας ἀγάπης, τὴν ἐκδήλωσιν συμπόνιας καὶ ἐλέους. Τὸ αἶτημα κάποιων ἀσθενῶν γιὰ εὐθανασία στὴν οὐσία ἀποτελεῖ ἐρώτημα τῆς ἀγάπης μας πρὸς αὐτοὺς καὶ τῆς ἐπιθυμίας μας νὰ μείνουν κοντὰ μας. Στὶς στιγμὲς αὐτές μπορεῖ κανεὶς νὰ ζήσει τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀγάπην τῶν ἀνθρώπων.

40) Ἡ Ἐκκλησία ἀναγνωρίζει τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καὶ ὅτι «*κρείσσων θάνατος ὑπὲρ ζωῆν πικρὰν καὶ ἀνάπαυσις αἰώνιος ἢ ἀρρώστημα ἔμμονον*» (Σόφ. Σειρ. λ' 17). Γι' αὐτὸ καὶ μὲ πολλὴ κατανόησιν ἀντικρῦζει ὄσους λυγίζουσι μπροστὰ στὸν ἀφόρητον πόνον καὶ τὸν θάνατον. Ὁ λόγος τῆς ἀλήθειάς της εἶναι πάντα φιλόανθρωπος καὶ ἡ φιλοανθρωπία της κοσμεῖται ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν.

41) Ἡ ἀγάπη ἀπὸ τὴν φύσιν της δὲν εἶναι ἀπλὸ συναίσθημα ἀλλὰ πόνος καὶ μετοχὴ στὸ σταυρὸ τοῦ πάσχοντος ἀδελφοῦ. Ἀγαπῶ δὲν σημαίνει ἀπαλλάσσω τὸν ἄλλον ἀπὸ τὸ βᾶρος τῆς ζωῆς, ἀλλὰ σηκώνω καὶ ἐγὼ τὸ βᾶρος τοῦ πόνου τοῦ ἢ τοῦ προσφέρω τὴν ζωὴν μου ἢ πολὺ περισσότερο τοῦ προσφέρω τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀγάπη νοεῖται μόνον ἐν ἀληθείᾳ.

42) Ἡ Ἐκκλησία μας πιστεύει στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, στὴν ἀνάστασιν τοῦ σώματος, στὴν αἰώνια προοπτικὴ καὶ πραγματικότητά, στοὺς πόνους ὡς «*στίγματα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν*» (Γαλ. στ' 17), στὶς δοκιμασίες ὡς ἀφορμὲς καὶ εὐκαιρίες σωτηρίας, στὴ δυνατότητα ἀναπτύξεως κοινωνίας ἀγάπης καὶ συμπαραστάσεως μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Μὲ βάση αὐτά:

α) διακηρύσσει ὅτι ἡ ζωὴ μας βρίσκεται στὰ χέρια καὶ μόνον τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ κάθε τι ποὺ μᾶς συμβαίνει εἶναι πρὸς τὸ συμφέρον μας, ὅτι δὲν ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ διορθώσουμε τὸ σχέδιον τοῦ Θεοῦ καὶ

β) κάθε θάνατον ποὺ ἀποτελεῖ ἀποτέλεσμα ἀνθρώπινων ἐπιλογῶν -ὅσο «καλός» κι ἂν ὀνομάζεται- τὸν ἀπορρίπτει ὡς «ὑβριν» κατὰ τοῦ Θεοῦ. Κάθε δὲ ἰατρικὴ πράξις ποὺ συνειδητὰ ἐπισπεύδει τὴν στιγμὴν τοῦ θανάτου τὴν καταδικάζει ὡς ἀντιδεοντολογικὴ καὶ προσβλητικὴ τοῦ ἰατρικοῦ λειτουργήματος.

Οι άνθρωποι προσευχόμαστε, δεν αποφασίζουμε για τη ζωή και τον θάνατο.

43) Στη σύγχρονη μορφή εύθανασίας, ως επίσπευση και πρόκληση θανάτου, η Έκκλησία αντιπροτείνει την εύθανασία ως υπέρβαση τοῦ θανάτου. Εύζωία και εύθανασία, για τὴν Έκκλησία σημαίνουν ζωή και θάνατος με νόημα και προοπτική. Ἡ ἐπιλογή τοῦ θανάτου ὅταν προέρχεται ἀπὸ ἄρνηση τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ εἶναι ἄμαρτία. Ἀντίθετα ὁ πόθος τοῦ θανάτου ὅταν ἐκπηγάξει ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ μοναδική εὐλογία, εἰδική χάρι και σπάνια ἀρετὴ («ἐπιθυμίαν ἔχω ἀναλύσαι και σὺν Χριστῷ εἶναι», Φιλίπ. α' 23).

44) Στὴν παράδοση τῆς Έκκλησίας ἀναφέρονται πολλὰ παραδείγματα ἀγίων ποὺ δὲν θέλησαν νὰ καταφύγουν σὲ ἰατροὺς ἢ φάρμακα για τὴν θεραπεία τους, ἀλλὰ ἀφέθηκαν ἐξ ὀλοκλήρου στὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ για τὴν περαιτέρω ἐξέλιξη τῆς υγείας και τῆς ζωῆς τους. Ὑπάρχουν και περιπτώσεις ἀσκητῶν οἱ ὅποιοι κατέφυγαν στὴ χρήση φαρμάκων ἢ ἄλλων ἰατρικῶν μέσων και θεώρησαν τὸ ἐγχείρημά τους αὐτὸ ὡς ἀπόκλιση ἀπὸ τὴν ὁδὸ τῆς τελειότητος.

Τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν ὑπαινίσσεται ἐπαμφοτερίζουσα στάση τῆς Έκκλησίας, ἀλλὰ καταδεικνύει τὸν ἀπόλυτο σεβασμὸ στὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου και στὴν σημασία τῆς ἐσώτερης προαιρέσεώς του.

Γι' αὐτὸ, πίσω ἀπὸ κάθε λόγο τοῦ ἀσθενοῦς πρέπει νὰ διακρίνουμε τὴ βαθύτερη κατάσταση τῆς ψυχῆς του, ἢ ὅποια και ἐρμηνεύει τὶς ἐπιθυμίες και ἐπιλογές του. Ἐνας ἀσκητὴς ὅταν ἀρνεῖται τὴν θεραπεία σὲ νοσοκομεῖο και ἐπιλέγει τὸ ἀσκητήριό του δὲν ἐνεργεῖ εύθανασιακά. Ἀντίθετα κάποιος ποὺ χωρὶς ἐλπίδα και ὑπομονὴ ἀρνεῖται τὴν ἰατρικὴ συμπαράσταση και βοήθεια περικόπτει τὸ μῆκος της ζωῆς του ἔνοχα.

45) Ἡ παροχὴ ἰατρικῆς περιθάλψεως και θεραπείας νομικὰ δὲν ἀποτελεῖ αὐτόνομο ἰατρικὸ δικαίωμα ἀλλὰ μόνον ὑποχρέωση, ἐφόσον και στὸ μέτρο ποὺ τὴν ζητεῖ ὁ ἀσθενής. Ἐπίσης, ἢ ἐπέλευση τοῦ θανάτου «διὰ παραλείψεως» ἐφαρμογῆς τῆς ἐνδεδειγμένης ἀγωγῆς, λόγω ἄρνησης τοῦ ἔχοντος πλήρη συνείδηση ἀσθενοῦς νὰ δεχθεῖ τὴν ἰατρικὴ βοήθεια δὲν συνιστᾷ ἀνθρωποκτονία οὔτε συμμετοχὴ σὲ αὐτοκτονία. Παρὰ ταῦτα ὁ ἰατρὸς ἔχει τὴν ἠθικὴ ὑποχρέωση νὰ βοηθήσει τὸν ἀσθενῆ νὰ συναινέσει στὴν προσπάθεια ποὺ γίνεται για τὴν ἐπιβίωσή του.

46) Στὴν περίπτωση ποὺ ὁ ἀσθενής δὲν ἔχει συνείδηση, ἀλλὰ ὑπάρχει ἐλπίδα ἰάσεως, ὁ ἰατρὸς πρέπει νὰ βοηθήσει με κάθε τρόπο στὴν συντήρηση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς.

47) Ὅταν ὁ ἀσθενής δὲν ἔχει συνείδηση και μετὰ βεβαιότητος δὲν ὑπάρχει ἐλπίδα ἰάσεως, τὸ κενὸ τῆς ἀπουσίας συνειδήσεως τοῦ ἀσθενοῦς τὸ καλύπτει ἢ συνείδηση τοῦ ἰατροῦ και τῶν συγγενῶν. Γι' αὐτὸ και ὑπογραμμίζεται ἢ ἀνάγκη καλλιεργημένης συνειδήσεως τῶν ἰατρῶν. Στὶς περιπτώσεις ποὺ ὁ ἰατρὸς, στηριζόμενος στὶς γνώσεις, στὸ αἰσθητήριο, στὴν ἐμπειρία, στὴν ἀγάπη πρὸς τὸν ἀσθενῆ και στὴν πίστη του

στον Θεό, αίσθάνεται πώς πρέπει να αποφύγει την χρήση επιθετικών μέσων που περισσότερο ταλαιπωρούν και καθόλου δεν θεραπεύουν, αυτό δεν κηλιδώνει την ήθική του άκεραιότητα.

48) Ἡ χρήση της ιατρικῆς ἐπεμβάσεως καλὸ εἶναι νὰ ἐκτείνεται μέχρι τοῦ σημείου ποὺ οἱ ἐπιπλοκὲς καὶ τὰ ἐπιπρόσθετα προβλήματα ποὺ δημιουργεῖ δὲν βασανίζουν περισσότερο ἀπ’ ὅσο ἀνακουφίζουν. Ὁ πόνος παραχωρεῖται ἀπὸ τὸν Θεό· δὲν πρέπει νὰ προκαλεῖται οὔτε νὰ ἐπιτείνεται ἀπὸ τὴν ἰατρική. Ἡ παράταση τῆς ζωῆς καὶ ἡ ἀνακούφιση ἀπὸ τὸν πόνο πρέπει νὰ συνεργοῦν στὴ βούληση τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι νὰ ἀποτελοῦν αὐτοσκοπὸ.

49) Τὸ ἐνδεχόμενο νὰ προκληθεῖ μὲ θεραπευτικὲς ὑπερβολὲς τεχνητὴ παράταση τῶν φυσικῶν ὁρίων τῆς ζωῆς καὶ διατήρηση μιᾶς καταστάσεως ἐπ’ ἀόριστον, μὲ ἀποτέλεσμα μέχρι καὶ τὴν καταρράκωση τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας τοῦ ἀσθενοῦς (μὲ πλεῖστες ὅσες συνέπειες στὸν περίγυρό του, μιὰ οἰκονομικὴ αἱμορραγία ἢ καταστροφὴ καὶ τὴν πρόκληση συναφῶν ψυχολογικῶν ἀδιεξόδων) εἶναι κάτι στὸ ὁποῖο δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ὀδηγηθεῖ ὁ ἰατρὸς οὔτε συνειδητὰ νὰ συμπράξει.

50) Στὰ ὅρια μεταξύ εὐθανασίας μὲ παράλειψη καὶ εὐθανασίας μὲ πράξη κινοῦνται οἱ περιπτώσεις ὅπου·

(α) ἐφαρμόζεται ἤδη μιὰ μέθοδος συντηρήσεως (π.χ. μηχανικὴ ὑποστήριξη) χωρὶς προοπτικὴ ἀνακάμψεως, ὅποτε τὸ ἐρώτημα εἶναι ἂν μὲ θετικὴ πράξη ἐπιτρέπεται νὰ διακοπεῖ ἡ τροφοδοσία καὶ

(β) χορηγοῦνται συνειδητὰ καταπραϋντικὰ καὶ παυσίπονα ποὺ ἐνδεχομένως ἐπισπεύδουν τὸν θάνατο.

Στὴν πρώτη περίπτωση, ἡ θετικὴ πράξη ἐπιφορτίζει τὴ συνείδηση μὲ αἶσθημα ἐνοχῆς γιὰ συμμετοχὴ στὸν θάνατο τοῦ ἀσθενοῦς, ἐνῶ στὴ δευτέρη περίπτωση, ἡ ἀπουσία ἀμεσότητος καὶ βεβαιότητος γιὰ κάτι τέτοιο δὲν ἐπιβαρύνουν τὴ συνείδηση. Ἐδῶ τὸ ἄμεσο καὶ βέβαιο εἶναι ἡ ἀνακούφιση τοῦ ἀσθενοῦς ἀπὸ τοὺς πόνους.

51) Στὴν περίπτωση τῆς καθαρῆς μὲ θετικὴ πράξη εὐθανασίας δὲν ὑπάρχει καμιὰ δυνατότητα δικαιολογήσεως καὶ γι’ αὐτὸ οὔτε ἡ ὑπὸ προϋποθέσεις νομιμοποίησής της εἶναι ἠθικὰ ἐπιτρεπτή.

Ὁ πολιτικὸς καὶ κατ’ ἐπέκταση ὁ νομοθέτης δὲν μποροῦν νὰ αὐτοαναγορεύονται σὲ ρυθμιστὲς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου.

52) Ἡ καλλιέργεια ὑγιῶν σχέσεων ἀγάπης καὶ κοινωνίας καὶ ὅ,τι ἄλλο ἰσχυροποιεῖ τὸν ἄνθρωπο ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπίσει τὸν θάνατο καὶ τὸν πόνο συντελοῦν στὴν ἀντιμετώπιση τῆς δοκιμασίας καὶ στὴν μετατροπὴ της ἀπὸ προσωπικὴ ἀγωνία σὲ ἀφορμὴ ὑγιοῦς μεθέξεως καὶ κοινωνίας.

53) Στὶς περιπτώσεις ποὺ ὁ ἀσθενὴς βρίσκεται σὲ τέτοιο πανικὸ καὶ διακατέχεται ἀπὸ τὸν πειρασμὸ νὰ ἀποζητεῖ τὴν εὐθανασία, ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ μὲ τὴν παρουσία

της, τὸν παρηγορητικὸ λόγον, τὴν ἀποτελεσματικὴν προσευχὴν της, τὸ μυστήριον τοῦ ἁγίου εὐχελαίου, τὴν ἀγάπην της νὰ δώσῃ τόση ἐλπίδα καὶ ἀνακούφιση πού νὰ εἶναι ἐντονότερη ἀπὸ τὸν φόβον τοῦ πόνου καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ θανάτου. Τότε ἡ εὐθανασία δὲν ἀπουσιάζει μόνον ἀπὸ τὸ φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ δὲν ἔχει πλέον θέσιν καὶ στίς ἐπιλογὰς τοῦ ἀσθενοῦς.

54) Ἡ Ἐκκλησία γὰρ νὰ κάνει αἰσθητὴν τὴν παρουσίαν της στίς στιγμὰς τῶν κρίσιμων ἀποφάσεων καὶ δοκιμασιῶν δὲν πρέπει νὰ περιμένῃ τοὺς ἀσθενεῖς, ἀλλὰ καλεῖται ἡ ἴδια νὰ τοὺς συναντᾷ διεισδύοντας διακριτικὰ καὶ ἀποτελεσματικὰ εἰς τὰ νοσοκομεῖα. Γιὰ τὸν λόγον αὐτόν, συνιστᾶται ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν θεσμόν τῶν νοσοκομειακῶν ἱερέων, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ προβεῖ εἰς τὴν ὀργάνωσιν ἐθελοντικῶν ὁμάδων εἰς τὰ νοσοκομεῖα, μὲ σκοπὸν τὴν φωτισμένην συμπαράστασιν τῶν βαρειαῶν ἀσθενῶν. Ἐὰν ἡ ἐγκατάλειψις ὀδηγεῖ εἰς τὴν εὐθανασία, ἡ ἀγάπη, ἡ συμπαράστασις καὶ ἡ οὐσιαστικὴ ἐλπίδα ἐνισχύουσιν τὴν ἀγάπην εἰς τὴν ζωὴν.